

DESPRE BURII DE PE TROFEUL DE LA ADAMCLISI

În volumul IX, 1976, din „Pontica”, p. 65–78, tov. Radu Florescu a publicat o comunicare intitulată cu semn de întrebare: „Buri la Adamclisi?”¹, referindu-se la lucrările mele despre interpretarea istorică a Trofeului lui Traian, în care stabileam pentru prima dată o concordanță între mesajul cominatoriu trimis lui Traian de către buri la începutul primului război dacic și tipul germanic caracteristic burilor suebici, atât de frecvent figurat printre inamicii romanilor de pe reliefulurile acestui Monument din Dobrogea.² Cum comunicarea lui R. Florescu își propune să nege total această concordanță, căutând a dovedi că nici buri, nici alți germani n-au participat la războaiele dacice ale lui Traian ca aliați ai lui Decebal, ci exclusiv ca auxiliari ai romanilor, aducând în sprijinul acestei idei negative o serie de obiecțiuni fals concepute, consider necesar a veni aci cu lămuririle cuvenite și a evidenția inconsistența acelor obiecțiuni.³

Mai întâi țin să corectez afirmația din fraza introductivă a comunicării lui R. Florescu după care recrudescența preocupărilor despre Trofeul de la Adamclisi ar fi fost prilejuită numai de lucrările de amenajare și de planurile de restaurare ale acestui Monument, dezbătute cu începere din 1960. „Recrudescența”, adică reluarea intensă a acestor preocupări după relativa acalmie care urmasese faimoaselor discuții purtate odinioară de Tocilescu, Benndorf, Furtwängler, Cichorius, T. Antonescu etc., s-a produs mult înainte de 1960, căci n-ar putea fi trecute cu vederea în această privință intervențiile dintre 1926 și 1936 ale lui Vasile Pârvan, Roberto Paribeni, Silvio Ferri, Nicolae Iorga⁴. Iar în diferitele mele contribuții la

¹ După ce o prezentase în anul precedent la Sesiunea științifică a Muzeului de Arheologie și Istorie din Constanța.

² R. Vulpe, *Les Bures alliés de Décébale dans la première guerre dacique de Trajan*, „Studii clasice”, V, 1963, p. 223–247; *Dion Cassius et la campagne de Trajan en Mésie Inférieure*, ibidem, VI, 1964, p. 205–232; *Les Germains du Trophée de Trajan à Adamclissi*, „Archeologia”, Varșovia, XIV, 1963, p. 49–64; *Din istoria Dobrogei*, II, București 1968, p. 80–91; *Studia Thracologica*, București 1976, p. 199–265.

³ Și prezenta noastră replică a format obiectul unei comunicări ținute tot la o Sesiune a Muzeului de Arheologie și Istorie din Constanța, la 21 octombrie 1977.

⁴ Cf. R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București 1938, pp. 140–142 și 144–155; *Din istoria Dobrogei*, II, pp. 83–92 și 97–116; *Cronica în piatră de la Adamclisi*, „Magazin istoric”, VII, 1973, 12, pp. 6–13 și 37.

„Analele Dobrogei”, începînd încă din 1928, precum și în „Histoire ancienne de la Dobroudja” din 1938, am acordat o stăruitoare atenție problemelor Trofeului.⁵

În ce privește explicația pe care am formulat-o cu privire la împrejurările istorice de care se leagă acest Monument, eu n-am „încercat” să construiesc numai o exegeză specială a contribuției elementului germanic la diversiunea dacilor și sarmaților din iarna anului 101–102, ci am propus o interpretare a întregului război respectiv, în toate fazele sale. Preocuparea despre participarea germanică la această acțiune și anume a burilor, n-am căutat-o eu, ci mi-a fost impusă de izvoare, în primul rînd de pasajul lui Cassius Dio (LXVIII, 8) unde, la începutul relatărilor despre primul război dacic, curînd după ce Traian trecuse Dunărea în Banat, se vorbește de mesajul scris în litere latine pe o ciupercă mare, cu o invitație din partea „burilor și a altor aliați” către împăratul roman ca acesta să se întoarcă din drum și să mențină pacea (*πλησιάσαντι μύκης μέγας προσεκομίσθη, γράμμασι Λατίνοις λέγων ὅτι ἄλλοι τε τῶν συμμάχων καὶ Βούροι παραινουῖσι τραιανῶ ὀπίσω ἀπιέναι καὶ εἰρηρῆσαι*).

Cît de importantă era prezentarea acestei note se vede din faptul că a fost figurată și pe Columna Traiană, unde, în scena IX (Cichorius) tot curînd după ce Traian trecuse Dunărea, se vede un sol de aspect primitiv descălecat de pe catirul său, căzînd la pămînt în semn de respect și arătînd împăratului ciuperca mare cu textul mesajului. Cum sensul acestui mesaj nu putea fi decît acela al unei intervenții în favoarea lui Decebal, am conlus, firește, că regele dac ținea să-l avertizeze pe adversarul său că dispune de alianța unor populații războinice⁶, numeroase, în frunte cu burii și să-l determine să cadă la pace înainte de a se ajunge la lupte. Era deci o notă cominatorie, o amenințare, pe care Traian n-a luat-o în seamă, continuînd războiul, dar a cărei respingere nu putea să rămînă fără consecințe. Avînd în vedere că burii erau o populație germanică din Carpații nordici, situată, după Tacit, cam prin Slovacia și Maramureș, în nordul Daciei⁷, ceea ce reiese și din informațiile lui Cassius Dio referitoare la o vreme ulterioară⁸, și considerînd că Tacit îi prezintă ca făcînd parte din neamul suebilor, pe care același autor din vremea lui Traian îi caracterizează special prin portul părului înnodat pe o tîmplă (*nodus*), exact așa cum îi vedem sculptați printre învinșii de pe metopele și crenelurile Trofeului de la Adamclisi, am ajuns, prin necesitate logică, la recunoașterea unei identități între burii amenințători de la începutul războiului

⁵ R. Vulpe, *Activitatea arheologică în Dobrogea în cei 50 de ani de stăpînire românească*, în vol. 1978–1928, *Dobrogea: cincizeci de ani de viață românească*, București 1928, p. 121–131; *Despre propunerea d-lui Ferri cu privire la reliefele de la Adamclisi*, „Analele Dobrogei”, XIII–XIV, 1932–1933; *Noutăți arheologice dobrogene*, ibidem, XV, 1934, p. 206; XVI, 1935, p. 191; XVIII, 1937, p. 223; *Trofeul lui Traian de la Adamclisi: stadiul actual al problemei*, ibidem, XVIII, 1937, p. 173–183; *Histoire ancienne de la Dobroudja*, loc. cit.

⁶ După diviziunile stabilite de C. Cichorius, *Die Reliefs der Traianssäule*, Berlin 1896–1900, vol. II–III (devenite I–II în 1927 în urma unei remanieri editoriale a coperților respective).

⁷ Tacit, *Germania*, 41–43.

⁸ Cassius Dio, LXXI, 18, 1; LXXII, 3, 1.

și luptătorii de tip suebic de la Adamclisi⁹ și la respingerea categorică a tezei originii bastarne ce li se atribuiseră acestora mai înainte, total lipsită de orice indicație a izvoarelor.

Pentru a explica prezența burilor în Dobrogea era naturală concluzia că ei au participat, împreună cu ceilalți aliați ai lui Decebal, dacii septentrionali și sarmații, de asemenea reprezentați pe sculpturile Monumentului de la Adamclisi, la diversiunea de la Dunărea de Jos, în Moesia Inferioară, clar atestată prin scenele XXXI-XLVI de pe Columnă privitoare la campania de iarnă din 101-102 a primului război dacic, prin frânturile de știri despre izbînzile lui Traian din Moesia Inferioară împotriva dacilor și sarmaților consemnate de mai mulți autori (Ammianus Marcellinus, Iordanes și cronograful Eusebius, Hieronymus, Cassiodorus, Georgius Syncellus) și, mai presus de toate, prin complexul de monumente traiane de la Adamclisi, în frunte cu falnicul Trofeu.

Că această diversiune se încadra într-un vast plan strategic urzit de perspicacitatea lui Decebal nici nu mai era nevoie de o sfortare deductivă, căci se impunea direct prin informația oferită de Plinius cel Tânăr, amicul personal al lui Traian, că „sarmații” lui Susagus, capturîndu-l pe un sclav de seamă al guvernatorului roman Manius Laberius Maximus, desigur cu prilejul invaziei lor în provincia acestuia Moesia Inferioară, îl predase regelui dac, evident ca unei căpetenii supreme a coaliției antiromane.¹⁰ Execuția acestui plan, destinat să-l pună pe Traian în cea mai riscantă postură, prinzîndu-l între două fronturi, cu comunicațiile tăiate și amenințat să fie învâluit de mase războinice numeroase, a reprezentat momentul cel mai critic pentru împăratul roman, care s-a văzut silit, pe neașteptate, să-și modifice radical dispozițivul de război în plină desfășurare, să se adapteze la inițiativa inamicului și să dea o serie de lupte, culminînd cu bătălia de la Adamclisi, pe care cu greu a cîștigat-o. Dar, obținînd în sfîrșit victoria și zdrobind astfel iscusitul plan al adversarului dac, a devenit stăpînul absolut al războiului. De aceea am caracterizat ca decisivă această biruință, comemorată în mod excepțional de el însuși prin nu mai puțin de patru monumente la Adamclisi: Trofeul, Altarul funerar instituit în cinstea numeroșilor ostași romani căzuți în luptă, Mausoleul unui ofițer superior mort în fruntea lor și Cetatea *Tropaeum Traiani*.¹¹

Tov. R. Florescu îmi onorează această reconstituire a operațiilor primului război dacic calificînd-o în principiu ca „cea mai importantă contribuție” la exegeza acestor monumente în legătură cu războaiele lui Traian și apreciînd-o ca o „teorie nouă, complexă, cu caracter de edificiu logic”, dar, în ce privește participarea burilor la război în tabăra lui Decebal, o consideră de un „caracter pur conjectural” „fără să se poată sprijini — adaugă d-sa — pe nici un element concret din izvoarele antice, fie ele literare, fie monumentale”.

⁹ V. aci mai sus, nota 2.

¹⁰ Plinius cel Tânăr, *Epistole către Traian*, 74. Cf. D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia romană*, București 1957, p. 61-66.

¹¹ V. studiile citate aci mai sus, la notele 2 și 4.

Și, pentru a-și argumenta aceste aprecieri negative, începe cu tentativa de a determina o nouă poziție geografică a burilor, luând în analiză pasajul respectiv din singurul izvor de autoritate în această privință: „Germania” lui Tacit. Să-l analizăm și noi. După ce enumeră o serie de populații germanice de la vest spre est de-a lungul malului stîng al Dunării superioare și anume pe hermunduri, pe narisci, pe marcomani și pe quazi, textul istoricului antic spune mai departe: *retro Marsigni, Cotini, Osi, Buri, terga Marcomanorum Quadorumque claudunt*, adică „îndărătul acestora (mai spre est) marsignii, cotinii, osii, burii închid din spate șirul marcomanilor și al quazilor”, specificînd apoi că toți locuiau în regiuni de munți și de păduri, cu puține cîmpuri¹². Cum hermundurii se aflau, după cum precizează Tacit, pe la izvoarele Dunării și ale Elbei (adică în Bavaria și în Boemia), nariscii cam tot pe acolo, iar marcomanii și quazii în cea mai mare parte a Cehoslovaciei, rezultă că, urmînd aceeași direcție de la vest la est, ceilalți ocupau restul munților slovaci, iar burii, ultimii pomeniți, ajungeau pînă în Maramureș, în nordul Daciei. Așa este citit și interpretat textul istoricului roman de majoritatea cercetătorilor, dar R. Florescu ține să-l vadă într-un sens diferit, dinspre Dunăre spre nord, după d-sa „spatele” marcomanilor și quazilor și deci și locul burilor fiind de căutat în nord, spre Polonia, iar nu în est. Evident, se înșeală, căci în acea direcție septentrională, dîncolo de linia de munți care „îi mărginește pe suevi”, adică dîncolo de Carpații cehoslovaci, Tacit precizează alte populații și în primul rînd pe lugi, probabil strămoșii slavilor, mai departe de care, în șesurile Poloniei, mai pomenește „pînă la Ocean”, adică de fapt pînă la Baltica, pe gotoni (goți), pe rugi, pe lemovi.¹³ Nici vorbă despre buri în acea direcție.

Prezența burilor în preajma Daciei, iar nu tocmai la izvoarele Oderului, unde R. Florescu caută să-i așeze forțînd peste orice logică litera lui Tacit, se confirmă și prin pasajele lui Cassius Dio relative la războaiele lui Marcu Aureliu și ale lui Commodus purtate în aceste părți, unde burii sînt din nou pomeniți ca adversari ai romanilor, în asociație cu alte popoare vecine cu Dacia. Într-unul din aceste pasaje¹⁴ se spune că, după ce Commodus le-a acordat burilor pacea pe care o ceruseră, „le-a luat ostateci și mulți captivi”, „de la alții a mai luat 15.000 de prizonieri” și că „pe alții i-a silit să jure că pe o fișie de 40 de stadii (circa 7 km) de la hotarele provinciei Dacia nu-și vor așeza locuințele și nici nu-și vor paște vitele”. Desigur, intercalarea termenului repetat „alții”¹⁵ în stipulațiile unei

¹² Tacit, *Germania*, 41–43.

¹³ *Ibidem*, 45. — Comentatorii care caută să-i pună pe buri pe la izvoarele Oderului sau Vistulei, forțînd ordinea clară expusă de Tacit, s-au lăsat înșelați de eroarea patentă din textul lui Ptolemeu (*Geographia*, II, 11, 10), unde burii au fost contopiți cu lugi într-un singur nume (Λούγοι οἱ Βούροι) și situați pe locul acestora, la vest de izvoarele Vistulei și la nord de Carpați, prin Silezia. Deși declară că ar face abstracție de acest izvor plin de erori similare, R. Florescu îl urmează de fapt în modul de a-l interpreta pe Tacit.

¹⁴ Cassius Dio, LXXII, 3, 2.

păci care fusese acordată de împărat numai burilor, singurii chemați aici pe numele lor, încurcă ciudat textul lui Cassius Dio, poate din vina epito-matorilor săi, lăsând impresia că vecini direct cu provincia n-ar fi fost chiar burii, ci numai ceilalți adversari, trecuți sub anonim, ceea ce i-a oferit lui R. Florescu motiv să-i presupună ca „iazigi” În nici un caz, însă, nu-i dă dreptul de a-i exclude pe buri, pentru a-i muta prin Silezia, unde nimic nu le dovedește existența, ci dimpotrivă. Chiar dacă nu burilor li se va fi impus instituirea unei zone a nimănuși la granița Daciei, ei nu puteau locui decît în apropierea „celorlalți”, adică a anonimilor la care se va fi referit această clauză.

Dar problema situării burilor nu este cea mai importantă, căci, în definitiv, oriunde ar fi locuit în regiunea discutată, între Slovacia și Maramureș (dar nu și în nebulosul nord spre care îi trimite R. Florescu), ei tot puteau să acorde asistență militară lui Decebal. Ci decisivă este atestarea acestei asistențe prin pasajul lui Cassius Dio relativ la ciuperca scrisă. Aci este și locul în care tov. Florescu nu pregetă a săvîrși cea mai gravă siluire a izvorului, limitînd esența mesajului la verbul παραίνεῖν „a sfătui”, „a îndemna”, a „invita la o treabă” și trecînd sub tăcere esențialul: sensul efectiv al acestui verb care în situația dată nu putea fi decît ostil, cominatoriu, căci ce ar fi putut fi favorabil, util și plăcut lui Traian în „sfatul” de a renunța la un război pe care îl pregătise atît de îndelung și atît de minuțios, pentru ca acum, numai pe o simplă notificare, să se întoarcă umilit din drum, fără a fi întreprins nici o acțiune în scopul pentru care îl pornise? O și mai flagrantă denaturare a acestui sens e cînd R. Florescu ia de pretext termenul comun grecesc σύμμαχοι „aliați” (aliați ai lui Decebal), pentru ca, latinizîndu-l pe jumătate în derivatul *symmachiarii*¹⁶, limitat în realitate strict la o accepțiune militară specială și atît de rar uzitat încît dicționarele și tratatele refuză să-l înregistreze, forma normală latină fiind aceea de *socii* ori *foederati*, să tragă uluitoarea concluzie că „burii și ceilalți aliați”, care îl „sfătuiesc” pe Traian să părăsească fără luptă războiul abia început și să-și ia tîlpășița făcînd cale întoarsă, n-ar fi decît chiar contingente de atari „*symmachiarii*” angajate în slujba împăratului. Și tînărul meu preopinent, încîntat de logica *sui generis* a acestei enormități, concludă sentențios: „consecințele pentru interpretarea textului în discuție nu mai au nevoie de explicații”. Nici nu i le cere nimeni, himericul său punct de vedere fiind anihilat din capul locului de realitatea total diferită a faptelor.

Socotînd încheiate socotelile cu temeiurile literare ale problemei, tov. Florescu trece la cele monumentale, oprindu-se la reliefurile Columnei Traiane și în primul rînd la scena IX, corespunzătoare episodului cu ciu-

¹⁵ În textul grec acest termen este scris la acuzativ, ἄλλους. Nominativul său este redat constant de R. Florescu prin transliterația greșită „halloi”, în loc de *alloi* (cu spirîț lin).

¹⁶ În articolul lui R. Florescu apare de vreo zece ori acest insolit termen elenolatîn și foarte des cu o ortografie greșită („sim-” în loc de *symm-* și „h” în loc de *ch*). În ce privește afirmația sa că această categorie de *socii* din armata romană, procurați de la popoarele din afara Imperiului, ar fi fost utilizată pentru prima oară sub Traian, autorul se înșeală, căci procedul este vechi ca însuși Statul roman.

perca scrisă. Refuzînd din principiu să privească această scenă ca o ilustrare sculpturală a prezentării mesajului bur amintit în textul lui Cassius Dio, d-sa se ostenește să citească scena în modul cel mai fantezist cu puțință, nevăzînd în barbarul căzut în fața împăratului decît un *symmachiarus* „african”, „maur”, agățat în cădere de scutul său rotund, pasă-mi-te fixat de spinarea catirului, pe care R. Florescu, amator de termeni cît mai neobișnuiți, îl numește impropriu „fugar”, cu un cuvînt metaforic care nu se potrivește decît cailor. Dar ce caută acel african acolo, în acel moment, nu încearcă să explice, pe d-sa neinteresîndu-l decît să nege pur verbal că ar fi bur. Nu-l împedică de la această interpretare nici lipsa de arme ofensive a individului, care ține în mîna dreaptă doar un rețevă pentru a-și mîna animalul, nici faptul că discul luat drept scut este arătat din dos, unde e presărat cu puncte mărunte ca sporii unei ciuperce, fața scrisă fiind îndreptată către împărat. Că acest disc ar fi lipit de spatele catirului, care de fapt se află într-un alt plan, mai în fund, nu este decît o iluzie pur personală, cu totul străină de realitatea reliefului. Tov. Florescu nu vede un obstacol în calea interpretării sale nici chiar în deosebirea de tip dintre solul de aci, cu părul scurt și cu profil european regulat, și călăreții în adevăr mauri din alt loc al Columnei, referitor la campania mai tîrzie din munții Sarmizegetusei, unde aceștia, comandați de Lusius Quietus, apar cu aspectul caracteristic berber și cu plete mari împărțite în şuvițe cîrlionțate.¹⁷ Îl obsedează numai aspectul sărac al îmbrăcămîntii solului, care ar semăna cu a maurilor, fără să țină seama că e vorba de o cămașă foarte sumară, care în extrema ei simplitate nu poate prezenta nimic tipic distinctiv. Prin figurarea solului de aci artistul n-a vrut să reprezinte decît un individ de rînd dintr-un alt neam decît al dacilor și anume din acela al burilor, autorii mesajului pe care el îl aducea. Că artistul nu i-a adăugat nodul capilar al acestor suebi, s-ar putea datora ignoranței artistului — căci chiar tov. Florescu recunoaște că pe Columnă nu există reproduceri de un realism „fotografic” —, dar și mai nimerit este să ne gîndim la informația lui Tacit că prin acel nodus se deosebeau nu numai suebi de alți germani, ci și „suebii liberi de sclavii lor.”¹⁸ Purtătorul mesajului putea foarte bine să fie un bur suebic din această clasă inferioară.

Interlocutorul meu se ocupă și de scena XXXVIII, cu lupta de noapte de lîngă căruțele taberei dace, pe care am localizat-o pe locul viitoarei cetăți *Nicopolis ad Istrum*. În figurarea acestei scene observasem un luptător din partea dacilor de un tip somatic diferit de al acestora, pe care l-am caracterizat, ipotetic, ca germanic, avînd în vedere statura sa înaltă, figura sa prelungă și ceafa tunsă.¹⁹ R. Florescu se grăbește să-mi respingă presupunerea, susținînd că respectivul războinic n-ar fi decît tot dac, înfățișarea sa fiind „mai rară printre luptătorii daci, dar nu neobiș-

¹⁷ Cichorius, *op. cit.*, scena XLIV. Cf. A. Iordănescu, *Lusius Quietus*, București 1941, p. 24—28.

¹⁸ Tacit, *Germania*, 38: *Insigne gentis obliquare crinem nodoque substringere; sic Suevi a ceteris Germanis, sic Suevorum ingenui a servis separantur.*

¹⁹ R. Vulpe, *Les Bures alliés de Décébale*, „Studii clasice”, V, 1963, p. 235—236 și fig. 2 = *Studia Thracologica*, p. 220.

nuită", o expresie cu contradicție în termeni, căci ceea ce este „obișnuit” nu poate fi în același timp și „rar”. Nu mai vorbim că un asemenea chip nu apare nicăieri printre daci. Și ca ultim argument, d-sa mă gratifică reverențios cu concluzia că „este evident necesar un mare efort de fantezie erudită pentru a vedea un german în luptătorul în discuție”. Desigur, preferă fantezia sa proprie, pe care nici un scrupul de erudiție n-o ține în friu. Fără a ține să-i stimulez mai departe amabilități de acest gen, mă văd silit, în raport cu particularitățile tipului respectiv, nu numai să persist în acea caracterizare, dar chiar să adaug că și în scena XXXIX de pe Columnă, arătându-l pe Traian la Nicopolis ad Istrum, este figurat un tip similar printre cei trei captivi care, provenind din bătălia de la Adamclisi, desfășurată în scena următoare XL, îi sînt înfățișați împăratului, reprezentînd cîte unul din cele trei elemente principale ale coaliției barbare, fiecare de alt tip și anume : un pileat dac cu privirea în pămînt, un sarmat cîrn cu părul zburlit și cu fața ridicată spre împărat și un războinic de statură înaltă, trîntit cu forța la pămînt, care, cu fața sa prelungă, cu ceafa tunsă, cu torsul semi-nud, și de data aceasta nu poate fi decît un german.²⁰

Declarînd ritos că pe Columnă nu s-ar vedea nici un german în situația de aliat al dacilor, ci că absolut toți barbarii cu trunchiul gol și cu *nodus* reprezentați pe acest monument din Roma ar forma „un ansamblu omogen” de „*symmachiarii*” romani, Radu Florescu comite o stranie confuzi^o, țînînd să ignoreze că pe acest monument e vorba de două elemente germanice diferite, provenite deopotrivă din neamul suebilor, dar ale căror triburi, extinse pe o imensă arie geografică de la Rin pînă la hotarele Daciei, au avut atitudini diverse față de Imperiul roman. Pe cînd dintre suebii din apropierea Rinului aflați sub influența politică a Romei, împărații romani, începînd cu August, își recrutau garda personală de *custodes corporis*, însoțitori voinici și devotați, numiți și *germaniciani* (dar niciodată „*symmachiarii*”), angajați individual, alte populații ale acestui neam, printre care și burii carpatici, erau cu totul libere și chiar ostile romanilor. Pe Columnă (în scenele XXIV, XXXVI, XXXVIII, XLII, LXVII, LXX, LXXII, CVIII, CXV) germanicianii din gardă apar totdeauna în prezența lui Traian, căruia îi asigură paza personală, luînd parte și la lupte, înarmați de cele mai multe ori cu măciuci în loc de alte arme. Aspectul lor este întrucîtva deosebit de al germanilor din scenele XXVII și C, care, arătați în tratative cu Traian, ca străini liberi, sînt evident aliații lui Decebal. Pe cînd de regulă germanicianii din garda împăratului au trunchiul cu totul descoperit, în aceste două scene cu negocieri tovarășii dacilor

²⁰ Revin astfel asupra unor îndoieli pe care le exprimaseram asupra germanității acestui captiv în studiile mele anterioare (*Les Bures alliés de Décébale*, loc. cit., p. 236, nota 1 = *Studia Thracologica*, p. 220, nota 43 ; *La victoire de Trajan à Nicopolis ad Istrum*, în *Studia in Honorem Veselini Beševliev*, Sofia 1978, p. 472), renunțînd la impresia că aspectul său hirsut și costumul său ar avea caractere dace. Pelerina sa încheiată pe un umăr și aruncată direct pe trunchiul gol nu este, cum s-ar părea la prima vedere, acel *sagum* pe care dacii îl purtau peste cămașă, ci o reproducere aproximativă a șalului (*paenula*) pus în jurul gîtului la germanii de pe sculpturile de la Adamclisi.

poartă un fel de șal atârând pe piept (*paenula*) întocmai ca germanii figurați pe sculpturile Trofeului de la Adamclisi.

Lui R. Florescu nu i-a scăpat, desigur, importanta dificultate pe care aceste două scene o opun generalizării sale factice, dar în loc să le accepte în realitatea lor, ca exemple ale participării unor germani la război alături de Decebal, se abținează, împotriva evidenței clare, să susțină că s-ar referi tot la așa-zisii „*symmachiarii*” ai romanilor. Astfel în scena XXVII, unde în fața lui Traian învingător la Tapae și în plină înaintare prin țara Hațegului, se prezintă o ambasadă de pedestrași germani de tipul amintit și de călăreți sarmați, d-sa ține cu tot dinadinsul, forțând realitatea, să-i izoleze pe pedestrașii germanici de călăreți, decretându-i cu de la sine putere auxiliari romani. Iar călăreților, pe care îi recunoaște ca soli, le neagă caracterul sarmatic, pe motivul că nu sînt îmblătoșiți cu catafracte, ca și cînd această armură exclusiv de luptă le-ar fi fost obligatorie tuturor sarmaților și în orice situație, și îi face „daci”. Dar nu se întreabă de ce acești călăreți apar atît de falnici, într-o atitudine care nu se potrivea decît unei clase nobile și totuși poartă capul gol, lipsiți de pileul caracteristic aristocraților daci, pe care în alte scene ale Columnei îl au călăreții dacilor²¹? D-sa a uitat, probabil, că la sarmați clasele sociale nu se deosebeau prin portul acestui bonet. Pe de altă parte, nu-i spune nimic faptul că pedestrașii germanici se găsesc la fel cu acei călăreți în afara castrului, așa cum se cuvenea unor soli străini, care de obicei nu erau primiți în interiorul unei tabere romane. Erau și ei printre aceștia, iar nicidecum soldați în slujba împăratului. D-sa observă că unul dintre ei are o atitudine „dinamică”, făcînd cu mina întinsă un gest exclamativ către împărat, dar se mulțumește să lase acest amănunt fără interpretare, deși i-ar fi fost ușor să-l explice ca specific unor tratative, făcînd o propunere în numele întregii solii, iar împăratul, arătând cu mina pe o lance, refuzînd-o. Propunerea nu putea fi decît o urmare a respingerii ultimatului de pe ciuperca prezentată în scena anterioară IX. Acum nu mai era doar un avertisment trimis printr-un sclav, ci veneau înșiși reprezentanții cei mai calificați ai „burilor și ai celorlalți aliați” (*ἄλλοι τε τῶν συμμάχων καὶ Βοῦροι*), ca să-și reînnoiască pretențiile, poate oferindu-se să rămînă neutri în schimbul unor grase subsidii. Fapt este că, și acest demers a fost respins de împăratul roman, aceiași aliați au consimțit cu hotărîre la

²¹ De fapt pe Columnă dacii apar călări o singură dată cu certitudine, în scena CXLIV, cu fuga lui Decebal după căderea Sarmizegetusei, unde toți călăreții sînt *pileati*. În ce privește scena XXXI, unde este arătată trecerea dezastruoasă a Dunării pe gheață în Moesia Inferioară de către o masă de călăreți daco-sarmați căutînd să se salveze de la înec în urma ruperii gheții, toți cu aspect de „comați”, nu e deloc sigur că ar fi chiar daci din această clasă inferioară. Cei mai mulți trebuie să fie sarmați. Dacii, în mic număr, se văd pedestri pe malul moesic al fluviului, toți pileați, cu steagurile lor, urmînd cavaleria unor alți sarmați, *cataphractarii*, care sînt îmbrăcați cu catafracte lor de solzi metalici ori de copite, nu fiindcă ar fi de alt neam decît congenerii lor căzuți în copcile gheturilor, ci pentru că se află în altă situație, în plină luptă, șarjînd în direcția unui castru roman. Am descris mai amănunțit această scenă în „Viața militară”, 1969, p. 16-17.

planul de diversiune al lui Decebal, invadînd în proxima iarnă Moesia Inferioară.

În sfîrșit, R. Florescu îi discută și pe solii germani cu același aspect subiec care apar în scena C (= 100) printre ambasadele diferitelor popoare din preajma Daciei, veniți la Traian, la începutul celui de-al doilea război dacic, pentru a trata părăsirea lui Decebal și trecerea lor în alianță romană, desigur pe baza acordării de subsidii. Și de data aceasta, deși găsește că scena ar fi „negreșit cea mai dificil de interpretat”, tov. Florescu nu pregetă să se pronunțe categoric negativ și asupra acestor solii germanici, refuzîndu-le sentențios calitatea de foști aliați ai lui Decebal și declarîndu-i solemn tot „symmachiarii” romani, pe simplul motiv că ar semăna cu auxiliarii din alte scene, adică în fond fără nici un motiv, căci situația lor vădită printre ambasadele străine în conversație cu împăratul îi exclude total de la o atare bizară categorisire. Un ostaș roman nu poate fi închipuit stînd la tocmeală cu împăratul. Ceea ce nu-l stînjenește totuși pe R. Florescu ca, la sfîrșitul unei lungi și inutile verbozități²², să concludă categoric că pe Columnă „germanicii apar numai de partea romanilor” și că analiza izvoarelor literare și a reliefulor Columnei, bine înțeles așa arbitrară și absurdă cum a făcut-o d-sa, „nu permite să se mai vorbească de participarea unui contingent germanic alături de daci în luptele împotriva romanilor și cu atît mai puțin să se identifice acest contingent drept buri și să fie localizată participarea lui la episodul moesic”.

Dar d-sa mărturisește totuși că reliefulile Trofeului de la Adamclisi, în care luptătorii germanici adversari ai romanilor predomină, sînt în „flagrantă contrazicere” cu ceea ce susține că ar reieși din analiza Columnei și își pune întrebarea capitală : „Cum se explică acest fapt istoric ?” adică această contradicție. Ar fi de așteptat ca să răspundă încercînd să opună tezei despre buri o altă caracterizare a acelor germani. Dar nici vorbă de așa ceva. Spre marea mirare a cititorului, refuză să facă „o încercare completă de exegeză” în această privință (de fapt nefăcînd-o nici măcar incompletă), pe motivul că „nici locul, nici timpul nu ar permite-o”, ci se mulțumește să exprime o serie de „sugestii” în legătură cu comparația tehnică și simbolică dintre cele două monumente ale lui Traian : Columna de la Roma și Trofeul de la Adamclisi. Numai că în aceste sugestii, reprezentînd simple divagații despre cu totul alte probleme, mai ales de ordin artistic, foarte pretențioase, dar și foarte discutabile pe cît de obscure,

²² Ca un exemplu de comentariu fără rost este și comparația cu principiul rousseau — ist al „sălbatecului cel bun”, pe care d-sa o aplică total gratuit aserțiunii mele („Studii clasice”, V, 1963, p. 238 = *Studia Thracologica*, p. 223) că sculptorii improvizați de la Adamclisi își compensau inexperiența tehnică printr-un verisim sincer, nedenerat de canoanele estetice ale artiștilor aulici. Pentru a constata acest adevăr, general recunoscut ca specific întregului capitol pe care îl constituie producțiile artei provinciale romane în istoria artei antice, nu e deloc nevoie de concepția romantică despre perfecțiunea morală a primitivului, ci e de ajuns o serioasă considerare a documentelor artistice respective. Și cred că îi fac un serviciu tînărului cercetător întru întregirea culturii sale generale, amintindu-i că acea perfecțiune se referea la noțiunea de „bine”, pe cînd aci ne ocupăm de „adevăr”.

pentru care totuși a găsit și „locul” și „timpul” refuzate chestiunii esențiale, nu este vorba nici un moment de o reală explicare a germanilor de pe Monumentul de la Adamclisi, sfârșitul comunicării rămânând în aer.

Abandonând atât de brusc esențiala temă a discuției pe care d-sa însuși a deschis-o: participarea burilor suebici la diversiunea lui Decebal în Moesia Inferioară cu figurarea lor pe Monumentul triumfal de la Adamclisi ca inamici ai romanilor și dezertind de la obligația elementară de a-și încheia argumentarea negativă cu o opinie proprie despre germanii de pe acel Monument, oricât ar fi fost de vulnerabilă, Radu Florescu și-a anulat singur, în mod iremediabil, orgolioasa veleitate de a contesta prezența burilor pe Columnă și în textul lui Dio ca aliați ai dacilor, veleitate deja compromisă, de altfel, prin gravele defecte de concepție și de metodă pe care le-am subliniat în prezenta replică.

Aluzia pe care, la sfârșitul digresiunii sale — să-i zicem „artistică” —, o face cu privire la „transdanubienii” din epitaful lui Plautius Silvanus Aellanus (guvernatorul Moesiei Inferioare din anii 57–67) este total de neînțeles, deși pretinde că ar putea lămuri „contradicția dintre cele două izvoare monumentale, precum și asemănarea dintre iconografia barbarilor de pe trofeu cu aceia reprezentați pe altă Columnă, cea a lui Marc Aureliu”. Nu mai insistăm asupra acelei „contradicții”, căci în cele de mai sus i-am dovedit de ajuns inexistența. Dar încercăm să înțelegem ce va fi voind d-sa să spună referindu-se la acei *Transdunuviani* (C.I.L., III, 3608) strămutați de Aelianus în provincia sa. Printre ei singurii germani pe care textul inscripției ne îngăduie să-i presupunem sînt bastarnii. Înclină cumva R. Florescu să-i identifice cu aceștia pe germanii de pe metopele de la Adamclisi, reinviind teza caducă a lui Furtwängler și a altora? S-o spună pe șleau și s-o dovedească, dacă i se pare că ar putea s-o facă. Iar dacă este cumva convins, cum ar fi normal, că o asemenea dovadă nu este posibilă, deoarece nici un indiciu documentar nu o sugerează, atunci ce sens mai are misterioasa sa aluzie? Cît despre asemănarea „barbarilor de pe Trofeu” cu aceia de pe Columna lui Marcu Aureliu (Columna Antonină), în măsura în care „asemănarea” poate fi luată în considerare, ar fi mult mai concordantă cu teza noastră despre buri decît cu tendința opusă a articolului d-sale, căci pe acea Columnă sînt reprezentate tocmai războaiele marcomanice ale romanilor, împotriva populațiilor germanice de caracter suebic de la poalele Carpaților cehoslovaci, printre care se numărau și burii.²³ Numai că „asemănarea” nu este completă, deoarece chipurile de germani de pe acea Columnă sînt lipsite de *nodus*, care în

²³ Cassius Dio, LXXI, 18, 1, îi menționează pe buri ca participînd, alături de iazigi, vecinii lor, atît la ostilitățile împotriva romanilor, cît și la pacea încheiată cu Marcu Aureliu în anul 178, cînd au părăsit alianța cu quazii. Despre participarea burilor la războaiele marcomanice din timpul lui Marcu Aureliu, într-o lungă listă de popoare limitrofe cu nordul Imperiului roman, pomenește și Iulius Capitolinus, în „*Historia Augusta*”, *Vita Marci*, 22, 1, dar acest izvor, fiind viciat de o serie de erori evidente de ordin geografic și etnic, nu poate prezenta o autoritate prin el însuși, ci numai în măsura în care este confirmat, ca în cazul de față, de Cassius Dio. Cf. studiul nostru din *Din istoria Dobrogei*, II, p. 157, nota 173.

schîmb constituie un element esențial pentru tipul de la Adamclisi. Este și motivul pentru care în lucrările mele pertinente am socotit prudent să nu recurg la comparația cu Columna lui Marcu Aureliu printre argumentele în favoarea caracterului bur al germanilor de la Adamclisi. Vrea s-o facă Radu Florescu zădărnîcîndu-și dintr-un condei întreaga poliloghie negativă a comunicării ? Avînd în vedere originalitatea ciudată a logicii sale, n-ar fi de mirare o atare autodezicere. Dar, orice înțeles ar fi intenționat să dea aluziei sale, veleitarul autor nu face decît să dovedească fără să vrea imposibilitatea de a ieși cu vreun alt rezultat din inextricabilul dedal al considerațiilor eronate cu care și-a umplut paginile comunicării fără nici un folos pentru știință.

Și atunci, dacă titlului său despre „Burii la Adamclisi” i-a pus un ironic semn de întrebare, sîntem în drept să încheiem și noi discuția cu o întrebare, fără ironie, ci cu melancolie : ce rost a avut această paradă de incoerență pe care o reprezintă intervenția sa în problema germanilor de pe Trofeul lui Traian ?

RÉSUMÉ

A PROPOS DES BURES DU TROPHÉE D'ADAMCLISSI

C'est une mise au point des objections exprimées par R. Florescu („Pontica”, IX, 1976, p. 65-78) par rapport à notre thèse sur l'identité des Germains du Trophée de Trajan à Adamclissi, du type suève, avec les Bures (peuple suève : Tacite, *La Germanie*, 41-43), qui, comme alliés de Décébale, avaient envoyé à Trajan, au début de la première guerre dacique de l'an 101, un message comminatoire écrit sur un grand champignon (Dion Cassius, LXVIII, 8 ; épisode figuré aussi sur la Colonne Trajane, scène IX Cichorius). Comme l'empereur romain n'en tint pas compte, les Bures participèrent à la diversion en Mésie Inférieure organisée par Décébale pendant l'hiver de 101-102, que Trajan finit par écraser dans la bataille décisive d'Adamclissi, livrée sur l'emplacement où l'on allait ensuite ériger le Trophée.

Dans la présente réplique, tous les arguments négatifs produits par R. Florescu contre cette reconstitution historique sont catégoriquement repoussés, non seulement comme dépourvus de tout fondement, mais aussi parce qu'ils sont formulés par la transgression forcée des précisions claires des sources et de la logique des faits historiques. Ainsi, par exemple, sa conclusion que tous les Germains de la Colonne Trajane, sans exception, seraient des auxiliaires de l'armée romaine, est contredite d'une façon claire par les scènes XXVII et C, où les Bures du type suève d'Adamclissi font leur apparition en cours de négociation avec Trajan, précisément dans leur qualité d'alliés ou d'anciens alliés des Daces. Il ne faut pas les confondre avec les autres Suèves de la Colonne, réellement engagés dans le service de l'empereur comme *custodes corporis* ou *germaniciani*, formant sa garde personnelle.

Mais bien plus grave est le refus délibéré de R. Florescu de présenter, à la place de la thèse attaquée une autre, la sienne en laissant ainsi dans l'air le problème de l'origine des Germains d'Adamclissi, sans aucune tentative d'explication. De cette façon, ses dénégations, déjà compromises par des fautes de conception et de méthode, restent privées, d'un bout à l'autre, aussi bien de sens que d'utilité scientifique.